

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

11-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Muxammadiev Akmal Ganievich</i> TOSH DAVRIDA KVARIS XOMASHYOSIDAN FOYDALANISH MASALASINI O'RGANISH	10-15
<i>Xujaniyazov Uktam Yeshbayevich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA MADANIYAT SOHALARI RIVOJLANISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	16-21
<i>Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Xamidova Ominaxon</i> ANTI-K TEATR	22-25
<i>Ravshanov O'ktamali Rustam o'g'li</i> SOPOL IDISHLARDAGI EPIGRAFIKA	26-29
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> O'ZBEK OLIMLARI VA MUTAXASSISLARINING GLOBAL FAN VA TEXNOLOGIYA RIVOJIGA TA'SIRI: TARIXDAN HOZIRGI	30-33
<i>Esanova Nilufar</i> O'ZBEKISTONNING SANOAT SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI: ILMIY ASOSLAR VA DOLZARB MASALALAR	34-38
<i>Asadova Ra'no Baymanovna, Ashurova Qunduz Abduxoliq qizi</i> QASHQADARYO VILOYATIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJI (1990–2025): MANBALAR, MUAMMOLAR VA TENDENSIYALAR	39-42
<i>Umarqulova Gulchiroy Fayzulla qizi</i> JIZZAX CHO'LLARINING O'ZLASHTIRILISHI VA MIRZACHO'L VA DO'STLIK TUMANLARINING TASHKIL TOPIHI TARIXIDAN	43-47
<i>Shirinova Nargiza Faxritdinbek qizi</i> XIX ASR IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA DORISHUNOSLIK AN'ANALARI TARIXIDAN	48-53

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Akbarov Husan O'zbekxonovich</i> BOG'DORCHILIK XO'JALIKLARINING ISHLAB CHIQARISH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	54-59
<i>Asqarova Nargiza Ilhomxo'jayevna</i> KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILG'OR XORIY TAJRIBASI	60-67
<i>Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li</i> MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARINI RAQAMLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA MUAMMOLARI	68-72

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Abilov O'rol Murodovich</i> OPTIMIZM-PESSIMIZMNING IJTIMOY VA GNOSEOLOGIK ASOSLARI	73-81
<i>Ismoilov Maxamadixon Isroilovich</i> AXLOQ VA FOYDA O'RTASIDAGI DIALEKTIKA: IQTISODIY RATSIONALIZMGA AKSIOLOGIK YONDASHUV	82-90
<i>Yuldashev Rustam Daniyrovich</i> YOSHLAR TARBIYASIDA DINIY-MA'RIFIY TUSHUNCHANING O'RNI VA AHAMIYATI	91-98
<i>Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna</i> JAMOATCHILIK NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	99-105
<i>Narziyev Zubaydillo Ibodilloevich</i> AZIZIDDIN NASAFIYNING TASAVVUF ILMIGA OID QARASHLARINING METODOLOGIK TAHLILI	106-112
<i>Mamajonov Sanjarbek Hamrajonovich</i> SOTSIAL INJENERIYANING RIVOJLANISH TARIXI VA METODOLOGIYASI	113-118
<i>Rajabov Ilxom Mustafoevich</i> ZAMONAVIY TA'LIM PARADIGMALARI (RAQAMLI TA'LIM, KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV, UZLUKSIZ TA'LIM): IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL	119-123
<i>Toirov Ilxom</i> MADANIYAT VA KUNDALIK HAYOT DIALEKTIKASI	124-127
<i>Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich</i> ZO'RAVONLIK IJTIMOY-XATARLI XULQ-ATVOR SIFATIDA: MAZMUNI VA MOHIYATI, OQIBATLARI	128-131
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MODERNIZATSIYA SHAROITIDA YOSHLAR AXLOQIY QADRIYATLARINING TRANSFORMATSION DINAMIKASI	132-136
<i>Нурмухамедова Севара Бадриддиновна</i> ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МОЛОДЕЖИ	137-141
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> YOSHLAR SALOMATLIGI VA IJTIMOY SHAKLLANISH: STRESS, DEPRESSIYA, RUHIY SALOMATLIK, JAMOATCHILIK VOSITASI SABOQLARI ...	142-145
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna</i> YOSHLAR MEHNAT MADANIYATI VA UNING JAMIYAT RIVOJIGA TA'SIRI	146-150
<i>Abdusalimov Abror Vali ug'li</i> MIRZO G'OLIB VA MUHAMMAD IQBOL IJODIDAGI FALSAFIY, MA'NAVIY VA BADIY MUSHTARAKLIK	151-158
<i>Maxmudov Izzatillo Ne'matilloevich</i> IJTIMOIY ADOLAT: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY TALQINI	159-163
<i>Aripov Alisher Sayfiddinovich</i> KORRUPSIYA TUSHUNCHASINING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI	164-167
<i>Xudoyqulov Shukrullo Sohibovich</i> O'ZBEKISTONDA YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDA YANGI MA'NAVIY MAKONNI YARATISH TAMOIILLARI	168-172

<i>Ibrogimova Gulbaxor Eshmamatovna</i> MA'NAVIY-AXLOQIY TANLOV TUSHUNCHASI VA UNING FALSAFIY MOHIYATI	173-176
---	---------

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abduraxmonova Ra'no Kosimovna</i> NEMIS TILIDAGI DINIY MATNLARNING O'ZBEK TILIGA	177-182
<i>Abdusalimov Abdulaziz Abdumutal o'g'li</i> INGLIZ TILI MODAL FE'LLARINING TIPOLOGIK TALQINI	183-188
<i>Abduraximova Okila Gayratovna</i> ZAMONAVIY NEMIS TILIDA NEOLOGIZMLAR TIPOLOGIYASI VA TASNIFI	189-194
<i>Ubaydullayeva Umida Abdushukur qizi</i> TERMIN, TERMINOLOGIYA VA ULARNING YONDOSH TUSHUNCHALARGA MUNOSABATI	195-198
<i>Sayitqulova Zilola Xusniddin qizi</i> BADIY ASARLARDA PERSONAJLARARO MUNOSABATLARNING LINGVOMADANIY VA PRAGMATIK TAHLILI (O'ZBEK VA INGLIZ ADABIYOTI MISOLIDA).....	199-203
<i>Khodjayeva Khurshida Sharafitdinovna</i> LANGUAGE CHANGE AND THE EMERGENCE OF NEW LEXICAL UNITS IN THE DIGITAL ERA	204-209

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Реймбаев Абдулла Курбанбаевич</i> РАССУЖДЕНИЯ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ПОНЯТИИ УЧАСТИЯ В ПРЕСТУПЛЕНИИ	210-215
<i>Sayfiddinov Aqliddin Anvarjon o'g'li</i> HUDUDLARNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY KENGASHLAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH: RETROSPEKTIV TAHLIL	216-222
<i>Samandarova Feruza Baxromjon qizi</i> YASHIL DAVLAT XARIDLARI	223-229
<i>Rasulov Siroj Sodiq o'g'li</i> DAVLAT BOSHQARUVIDA ODILLIK PRINSIPI TALQINI	230-233
<i>Aslanov Sharafiddin Xayrullayevich</i> IQTISODIY JINOYATLARNING MAZMUN-MOHIYATI VA ULARNING OLDINI OLISH MEXANIZMLARI	234-238

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Akbarova Gulhayo Oybekovna</i> TA'LIM 5.0 KONSEPTSIYASI ASOSIDA "QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI" FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	239-246
<i>Sulaymanova Dildora Nazarovna</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ROLI	247-251

<i>Aytmuratov Ajiniyaz Jumabay Uli</i> TALABALARNING MODELLASHTIRISHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	252-255
<i>Najmetdinov Ma'ruf G'ayratovich</i> O'QUVCHILARNING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIPLATFORMADAN FOYDALANISH METODIKASI MODEL I	256-265
<i>Javliyeva Shahnoza Bahodirovna</i> TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHGA YO'NALTIRILGAN O'QUV-TARBIYAVIY JARAYONNI TASHKIL ETISH VA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH TEXNOLOGIYASI	266-269

Received: 10 October 2025
Accepted: 25 October 2025
Published: 2 November 2025

Article / Original Paper

HISTORICAL DEVELOPMENT AND METHODOLOGY OF SOCIAL ENGINEERING

Mamajonov Sanjarbek Hamrajonovich

AnSU Associate Professor of the Department of "Social Sciences",
Candidate of Historical Sciences

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the historical formation, scientific paradigms, and methodological foundations of the phenomenon of social engineering. It covers the evolutionary stages from the concepts of scientific governance of society to the era of psychological manipulation and digital cognitive warfare. The study examines sociological, psychological, and cybersecurity interpretations of social engineering, offering a scholarly explanation of cognitive threats implemented through the exploitation of trust mechanisms within human consciousness. The scientific novelty of the article lies in the approach to social engineering not merely as a tool of fraud or cybercrime, but as a complex epistemological category aimed at influencing and controlling human cognition. Relying on theoretical and analytical frameworks, the research highlights the strategic significance of social engineering for societal security, information sovereignty, and the collective mind.

Keywords: social engineering, psychological manipulation, information threat, cognitive warfare, social construction, fraud methodology.

SOTSIAL INJENERIYANING RIVOJLANISH TARIXI VA METODOLOGIYASI

Mamajonov Sanjarbek Hamrajonovich

AnDu "Ijtimoiy fanlar" kafedrası dotsenti,
tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sotsial injeneriya fenomenining tarixiy shakllanishi, ilmiy paradigmaları va metodologik asoslari chuqur tahlil qilinadi. Jamiyatni ilmiy boshqarish g'oyalaridan boshlab, psixologik manipulyatsiya va raqamli kognitiv urushlar davriga qadar bo'lgan evolyutsion bosqichlar qamrab olinadi. Tadqiqotda sotsial injeneriyaning sotsiologik, psixologik va kiberxavfsizlikka oid talqinlari ko'rib chiqilib, inson ongidagi ishonch mexanizmlaridan foydalanish orqali amalga oshiriladigan kognitiv tahdidlar ilmiy asosda sharhlanadi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, sotsial injeneriya faqatgina firibgarlik yoki kiberjinoyat vositasi sifatida emas, balki inson tafakkurini boshqarishga qaratilgan kompleks epistemologik kategoriya sifatida tadqiq etiladi. Tadqiqot nazariy-tahliliy yondashuvlarga tayanib, sotsial injeneriyaning jamiyat xavfsizligi, axborot suvereniteti va ijtimoiy ong uchun strategik ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: sotsial injeneriya, psixologik manipulyatsiya, axborot tahdidi, kognitiv urush, ijtimoiy konstruksiya, firibgarlik metodologiyasi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I11Y2025N19>

Kirish. Sotsial injeneriya (ing. social engineering) zamonaviy ilmiy termin sifatida inson omiliga qaratilgan ongli ta'sir ko'rsatish usullarini anglatadi. Bu hodisa kiberxavfsizlik tizimlarida ko'pincha firibgarlik va axborot o'g'irlash vositasi sifatida talqin etilsa-da, aslida u bundan ancha chuqurroq falsafiy-psixologik mazmunga ega. Sotsial injeneriya hodisasining mohiyati shundaki, u texnik tizimlarni emas, balki inson ongidagi ishonch, qo'rquv, ijtimoiy

moslashuv va avtoritetga bo'ysunish kabi ichki psixologik mexanizmlarni nishonga oladi [7; P.131].

Dastlab bu termin sotsiologik muhitda, jamiyatni ilmiy asosda boshqarish nazariyalari doirasida paydo bo'lgan. Auguste Comte jamiyatni mexanik tizim emas, balki boshqarilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy laboratoriya sifatida talqin qilgan [1; P.89]. Karl Popper esa "bosqichma-bosqich sotsial injeneriya" nazariyasini ilgari surib, jamiyatni tajribaviy tahlil va ilmiy fikrlash asosida isloh qilish mumkinligini isbotlagan [3; P.112]. Shu sababli, sotsial injeneriyaning dastlabki talqini ijtimoiy rejalashtirish va konstruktiv siyosat bilan bog'liq bo'lgan.

Biroq XX asr o'rtalaridan boshlab bu termin keskin mazmuniy o'zgarishga uchradi. Stanley Milgramning bo'ysunuv tajribalari [4; P.64] va Philip Zimbardoning ijtimoiy rol tajribalari [5; P.204] inson irodasining tashqi psixologik bosim ostida qanchalik zaif ekanini ko'rsatdi. Endi sotsial injeneriya jamiyatni isloh qilish emas, balki insonni aldash va unga ta'sir ko'rsatish orqali unda ma'lum xatti-harakatni yuzaga keltirish san'atiga aylandi.

Bugungi kunda sotsial injeneriya kiberxavfsizlikdagi eng xavfli tahdid sifatida ko'rilmogda. Chunki zamonaviy xakerlik har doim texnik zaifliklardan foydalanmaydi; ko'pincha inson omili, ya'ni xodimning ishonchi yoki e'tiborsizligi eng zaif nuqta hisoblanadi [8; P.98]. Shu bois global xavfsizlik tashkilotlari sotsial injeneriyani endilikda "kognitiv qurol" sifatida baholamoqda [11; P.55].

Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, sotsial injeneriya – bu faqatgina individual firibgarlik emas, balki butun jamiyatlar, siyosiy tizimlar va davlatlarning kognitiv xavfsizligiga tahdid soladigan murakkab fenomen hisoblanadi. Shunday ekan, sotsial injeneriyani ilmiy jihatdan chuqur o'rganish bugungi global axborot makonida strategik zaruratga aylanmogda.

Adabiyotlar sharhi. Sotsial injeneriya tushunchasining ilmiy shakllanishi turli davr va fan yo'nalishlarida turlicha mazmun kasb etgan bo'lib, uning evolyutsiyasi uch asosiy bosqich — sotsiologik, psixologik va kiber-kognitiv paradigmalardan iboratdir. Ushbu bo'limda mazkur atamaning tarixiy rivoji nazariy manbalar asosida tahlil qilinadi.

XIX asrda A.Comte tomonidan ishlab chiqilgan "ijtimoiy fizika" nazariyasi jamiyatni mexanik tizim sifatida emas, balki boshqarilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy tizim sifatida talqin qiladi [1; P.89]. Shu jihatdan, dastlabki sotsial injeneriya jamiyatni isloh qilishga qaratilgan utopik g'oyalar bilan bog'liq bo'lgan. É.Durkheim esa jamiyatdagi kollektiv ongni ilmiy boshqarish uchun sotsiologik metod zarurligini ta'kidlagan [2; P.156].

K.Popper "bosqichma-bosqich sotsial injeneriya" nazariyasini taklif etib, inqilobiy yo'l bilan emas, balki eksperimental islohotlar orqali jamiyatni o'zgartirish mumkinligini ilgari surgan [3; P.112]. Ushbu talqin sotsial injeneriyani konstruktiv ilmiy faoliyat sifatida ko'rsatgan.

XX asr o'rtalariga kelib, inson ongining boshqarilishi masalasi psixologik tajribalar orqali ilmiy izohlandi. Stenli Milgram 1963-yildagi mashhur "bo'ysunuv eksperimenti"da insonlar avtoritet bosimiga ongli qarshilik ko'rsata olmasligini ko'rsatdi [4; P.64]. Philip Zimbardo esa 1971-yilda o'tkazgan "Stanford qamoqxona eksperimenti" orqali ijtimoiy rol va kontekstdan kelib chiqadigan shafqatsizlik mexanizmlarini fosh etdi [5; P.204].

Bu davrda "sotsial injeneriya" jamiyatni isloh qilish emas, balki shaxsni ma'lum xatti-harakatga majburlash san'atiga aylanib bordi. E.Bernays ommaviy fikrni boshqarish orqali jamoatchilik qarorini ongli ravishda shakllantirish mumkinligini ko'rsatdi [6; P.77].

1980–1990 yillarda sotsial injeneriya siyosiy kommunikatsiya, reklama va PR texnologiyalarida asosiy vositaga aylandi. Noam Chomsky ommaviy axborot vositalarining “fikir nazorati”ga aylanish mexanizmini tahlil qilib, ommaviy manipulyatsiyaning global ko‘lamini ochib berdi [10; P.52]. Bu davrda “FUD strategiyasi” (Qo‘rquv – Noaniqlik – Shubha) marketing va siyosatda qo‘llanila boshlandi.

XXI asr boshida sotsial injeneriya kiberxavfsizlikning markaziy tahdidiga aylandi. Kevin Mitnick inson zaifligi texnologik zaiflikdan ham xavfliroq ekanini ta’kidlab: “Men eng kuchli xavfsizlik devorlarini ham biror liniya kod bilan emas, balki telefon qo‘ng‘irog‘i orqali buzdim” degan [7; P.131]. Christopher Hadnagy esa “inson xakerligi”ni kognitiv ekspluatatsiya deb atab, uni ilmiy metod sifatida yoritdi (Hadnagy, 2018, P.98).

Bugungi kunda NATO StratCom (2020) sotsial injeneriyani yangi avlod urushi – “kognitiv qurol” sifatida baholamoqda [11; P.55]. Endilikda ta’sir obyekti – kompyuter emas, inson miyasi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot sotsial injeneriya fenomenini ko‘p qatlamli ilmiy-paradigmatik nuqtai nazardan yoritishga qaratilgan bo‘lib, uni faqat texnik yoki kriminal hodisa sifatida emas, balki sotsiologik, psixologik va kognitiv tahlil obyektiga aylantiradi. Shu sababli qo‘llanilgan metodologiya interdisiplinar xususiyatga ega bo‘lib, falsafiy yondashuv, empirik dalillar va konseptual tahlillar uyg‘unligida shakllantirilgan.

Natija va muhokamalar. Sotsial injeneriyaning shakllanishi bir kechada yuzaga kelgan hodisa emas. U ijtimoiy falsafa, psixologik tajriba va kiberxavfsizlik kesishmasida yuzaga chiqib, har bir davrda o‘zining yangi ilmiy talqinini topgan. Quyida uning to‘rt asosiy bosqichi yoritiladi.

Utopik ijtimoiy rejalashtirish davri (XIX – XX asr boshlarida): Bu davrda sotsial injeneriya jamiyatni ongli boshqarish tushunchasi sifatida namoyon bo‘lgan. A.Comte jamiyatni “ijtimoiy laboratoriya” sifatida tasavvur etgan va uni ilmiy metodlar bilan boshqarish mumkinligini ta’kidlagan [1; P.89]. K.Popper esa bu g‘oyani “bosqichma-bosqich sotsial injeneriya” nazariyasiga aylantirib, jamiyatni zo‘ravon inqilob emas, tajribaviy islohotlar orqali o‘zgartirish zarurligini ilgari surdi [3; P.112].

Bu davrda sotsial injeneriya manipulyatsiya emas, konstruktiv boshqaruv g‘oyasi sifatida shakllangan edi.

Psixologik manipulyatsiya davri (1960–1980): XX asr o‘rtalarida sotsial injeneriya tamomila yangi mazmun kasb etdi. Endi u jamiyatni emas, inson ongini boshqarishga qaratildi. Stenli Milgramning “bo‘ysunuv eksperimenti” [4; P.64] insonlar avtoritet buyrug‘i ostida axloqiy me‘yorlardan voz kechishini ko‘rsatdi. Philip Zimbardo [5; P.204] esa sotsial rol va muhit ta’sirida inson shafqatsizlikka qanday o‘tishini isbotladi.

Sotsial injeneriya bu davrda “psixologik ekspluatatsiya san’ati”ga aylandi.

Propaganda va ommaviy nazorat davri (1980–2000): Bu davrda sotsial injeneriya kiberjinoyatchilikdan avval, siyosiy kommunikatsiya va PR arsenaliga aylandi. Edward Bernays “ommaviy fikrni ishlab chiqarish mumkin”ligini isbotlab berdi [6; P.77]. Noam Chomsky esa ommaviy axborotning manipulyativ “fikir ishlab chiqarish fabrikasi”ga aylanganini tahlil qildi [10; P.52].

Kommunikativ texnika	Maqsadi
Framing (ma'no tuzoqlari)	Haqiqatni semantik o'zgartirish
Propaganda / Black PR	Siyosiy ongini boshqarish
FUD strategiyasi	Qo'rquv, Noaniqlik, Shubha yaratish

Kiber-kognitiv urush davri (2000 – hozirgi vaqt): XXI asrda sotsial injeneriya texnik xakerlikdan kuchliroq tahdid sifatida namoyon bo'ldi. Kevin Mitnick o'z tajribasida “eng zaif nuqta – bu inson” ekanini ta'kidlaydi [7 P.131]. Christopher Hadnagy esa sotsial injeneriyani “inson xakerligi” deb atab, kiberhujumlarning psixologik asoslarini ilmiy tus berdi [8; P.98].

NATO StratCom [11; P.55] sotsial injeneriyani XXI asrda “kognitiv qurol” deb atadi. Bunda urush quroli – ma'lumot, jang maydoni – ong, qurbon esa – tafakkurdir.

Sotsial injeneriya hozirgi davrda shunchaki texnik xakerlik usuli yoki firibgarlik vositasi sifatida emas, balki inson ongining eng chuqur qatlamlarini nishonga oluvchi epistemologik muammo sifatida qaralmoqda. Unga nafaqat axborot xavfsizligi nuqtai nazaridan, balki falsafa, etika va ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan baho berilishi zarur.

Sotsial injeneriya inson irodasi va ongiga bevosita ta'sir qilgani sababli, uning markazida axloqiy muammo yotadi. Bir jihatdan, u ijtimoiy boshqaruv, kommunikatsion strategiya yoki xavfsizlikni ta'minlash vositasi bo'lishi mumkin. Biroq boshqa tomondan, u inson erkinligini inkor etishi, yolg'on avtoritetga bo'ysundirishi va ongni ekspluatatsiya qilishi mumkin.

“Sotsial injeneriya – bu insonni texnik nuqtada emas, ongiy nuqtada qurollantirish yoki quldan chiqarish san'atidir” [5; P.204].

Epistemologik jihatdan sotsial injeneriya “haqiqat” bilan “konstruksiya qilingan yolg'on” o'rtasidagi chegarani yo'qota oladi. Framing, dezinformatsiya va ma'no konstruksiyasi orqali u voqelikni qayta shakllantiradi. Noam Chomsky ta'kidlaganidek:

“Ommaviy axborot vositalari ba'zan voqelikni aks ettirmaydi, balki uni yaratadi” [10; P.52].

Shunday qilib, sotsial injeneriya haqiqatni manipulyativ diskursga aylantira oladigan qudratga ega.

Bugungi axborot urushlari shuni ko'rsatadiki, texnik devorlar inson ongidagi devorlardan mustahkam emas. Har qanday parolni buzishdan ko'ra, ishonchni ekspluatatsiya qilish osonroqdir. Kevin Mitnick bejiz:

“Men hech qachon kod bilan devor buzmaganiman — faqat odamlarni ishontirganman” – deb aytmagan [7; P.131]. NATO [11; P.55] tomonidan kognitiv tahdidlar alohida harbiy strategiya sifatida tan olingani bejiz emas.

Endilikda:

An'anaviy urush	Kognitiv urush
Qurol yaroqlari bilan	So'z va ma'lumot bilan
Tashqi hududni egallaydi	Ichki ongini egallaydi
Kuch bilan majburlaydi	Ishonch bilan boshqaradi

Sotsial injeneriya jamiyatda uch asosiy xavfni yuzaga keltiradi:

- axborot suvereniteti yo'qolishi – xalq o'z tafakkurini o'zi boshqarmaydi;

- ijtimoiy ishonch yemirilishi – har bir axborotga shubha koʻz bilan qaraladi;
- kognitiv boʻlinish – jamiyat yolgʻon diskurslar bilan guruhlariga boʻlinadi.

Sotsial injeneriya – bu kelajakning asosiy intellektual frontidir. Undan himoyalaniş uchun nafaqat parollar va firewall kifoya, balki ongni himoya qiluvchi kritik fikrlash, media savodxonlik va kognitiv immunitet talab etiladi.

Xulosa. Yuqoridagi ilmiy tahlillar shuni koʻrsatadiki, sotsial injeneriya zamonaviy davrning eng murakkab va xavfli kognitiv fenomenlaridan biridir. U oddiy firibgarlik yoki kibermanzilga qaratilgan xurujdan iborat emas, balki inson ongini boshqarish, ijtimoiy ishonchni ekspluatatsiya qilish va tafakkurni yoʻnaltirilgan tarzda formatlashga qaratilgan koʻp qatlamli epistemologik jarayondir.

Tarixiy evolyutsiyada u dastlab ijtimoiy rejalashtirish va boshqaruv mexanizmlarining konstruktiv elementi sifatida shakllangan boʻlsa-da, axborotlashgan jamiyat davrida psixologik manipulyatsiya va semantik urush vositasiga aylangan. Bu oʻzgarish metodologik paradigmaning tubdan almashganidan dalolat beradi: “ijtimoiy boshqaruv” gʻoyasi “kognitiv ekspluatatsiya” ga koʻchdi.

Bugungi ilmiy diskurs sotsial injeneriyani faqat kiberxavfsizlik muammosi darajasida emas, balki kognitiv urushning markaziy strategik instrumenti sifatida talqin qilmoqda. Shu sababli, axborot suverenitetini taʼminlash texnik himoya tizimlari bilan cheklanmasligi kerak; u media savodxonlik, tanqidiy tafakkur, psixologik immunitet kabi “kognitiv mudofaa” komponentlarini ham qamrab olishi shart.

Oliy taʼlim tizimiga “Axborot etikasi”, “Kognitiv xavfsizlik” va “Psixo-himoya” kabi yoʻnalishlarni joriy etish global intellektual xavfsizlik infratuzilmasining ajralmas qismiga aylanmoqda. Chunki inson ongining hushyorligi – har qanday himoya devoridan kuchliroq qalqondir.

Natijada, XXI asr uchun eng real tahdid – virus yoki bomba emas, balki ongga singdirilgan yolgʻon, ishonch ekspluatatsiyasi va manipulyatsiyalangan haqiqatdir. Demak, sotsial injeneriyani oʻrganish – nafaqat ilmiy zarurat, balki insoniyat tafakkurini himoya qilishning strategik vazifasidir.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Comte A. Cours de philosophie positive. – Paris: Bachelier, 1830. – P.89.
2. Durkheim É. Rules of Sociological Method. – Paris: Félix Alcan, 1895. – P.156.
3. Popper K. The Open Society and Its Enemies. – London: Routledge, 1945. – P.112.
4. Milgram S. Obedience to Authority: An Experimental View. – New York: Harper & Row, 1974. – P.64.
5. Zimbardo P. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil. – New York: Random House, 2007. – P.204.
6. Bernays E. Propaganda. – New York: Liveright, 1928. – P.77.
7. Mitnick K. The Art of Deception: Controlling the Human Element of Security. – Indianapolis: Wiley, 2002. – P.131.
8. Hadnagy C. Social Engineering: The Science of Human Hacking. – Hoboken: Wiley, 2018. – P.98.
9. Schneier B. Secrets and Lies: Digital Security in a Networked World. – New York: Wiley, 2000. – P.176.
10. Chomsky N. Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda. – New York: Seven Stories Press, 1991. – P.52.

11. NATO StratCom COE. Cognitive Warfare Study Report 2020. – Brussels: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2020. – P.55.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).